

Burgeroorlog, oorzaak en gevolgen

Fascisme in Spanje

Hoewel gedurende het verloop van de Spaanse Burgeroorlog de communistische en fascistische bewegingen zeker een rol speelden in de vorm van een groeiende bemoeienis van de Sovjet-Unie en de asmogendheden Duitsland en Italië, kan het interne Spaanse conflict

Ramiro Ledesma Ramos
1905 - 1936

moeilijk gezien worden als een strijd tussen die twee politieke stromingen zoals die zich voerde in de Tweede Wereld-oorlog. Het fascisme, zoals dat bestond in Duitsland van de dertiger en in Italië in de twintiger jaren van de vorige eeuw, bestond nauwelijks in Spanje. Voor het eerst stak het in Spanje de kop op in 1931 toen Ramiro Ledesma Ramos de 'Juntas de Ofensiva Nacional-Sindicalista' ofwel de JONS oprichtte. Een tweede poging vond plaats in 1933. José Antonio Primo de Rivera (zoon van de oud-dictator Miguel Primo de Rivera) startte in dat jaar de *Falange Española*. Beide bewegin-

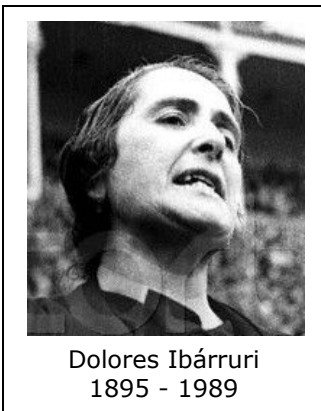

José Antonio Primo de Rivera
1903 - 1936

gen smolten in 1934 samen tot de *Falange Española de las Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista (FE de las JONS)*. Maar succesvol was de Falange in eerste instantie niet. Bij de verkiezingen van 1936 behaalde zij slechts 0.7 procent van de stemmen. Voordat de burgeroorlog uitbrak, was de antifascistische beweging in Spanje - die zich verzette tegen de ontwikkelingen in nazi-Duitsland - in feite veel sterker dan het fascisme zelf. Dat kwam in Spanje pas tot bloei tijdens de Burgeroorlog. De toenemende betekenis van het fascisme in Spanje was dus niet een oorzaak van de Burgeroorlog, maar een gevolg ervan.

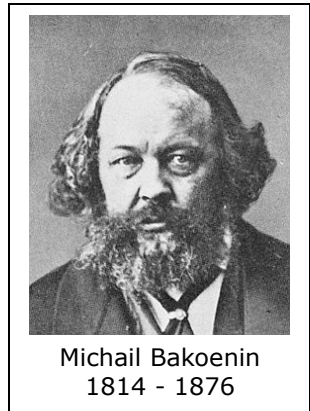
Communisme

De communisten, verenigd in de *Partida Comunista de España, PCE*, waarin Dolores Ibárruri Gómez ofwel *La Pasionaria* een inspirerende voortrekkersrol vervulde, hadden vanaf de

Dolores Ibárruri
1895 - 1989

oprichting in 1920 weinig succes bij de arbeiders, die zich veel meer aangetrokken voelden tot het anarchisme, dat vooral in Andalusië wortel schoot. Daar werden de opvattingen van Bakoenin, die niets moest hebben van gezag of (goddelijke) autoriteit warm onthaald omdat zij aansloten bij de op het platteland van Spanje heersende anti-centralistische sentimenten. Voor hen was het bakoenisme een aantrekkelijk seculier alternatief voor het vernederende politieke regime dat zo nauw verweven was met de katholieke kerk. Maar ook onder de arbeiders van de grote steden won het anarchisme het

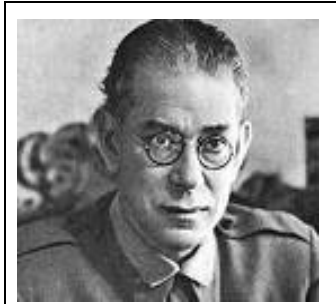
Michail Bakoenin
1814 - 1876

aan het begin van de twintigste eeuw van het communisme. De anarcho-syndicalistische, in 1910 in Barcelona opgerichte arbeidersorganisatie, "*Confederación Nacional del Trabajo*" (CNT) was daarvan de exponent.

Overigens waren de communisten niet uit op het veroorzaken van een burgeroorlog. Op instigatie van de Komintern (een wereldwijd samenwerkingsverband van communistische partijen onder leiding van de Communistische Partij van de Sovjet-Unie dat in 1919 was opgericht) beoogden zij een omvorming van de Tweede Republiek naar een republiek nieuwe stijl, democratisch, maar gebaseerd op het linkse gedachtegoed, waarna via een overgangsfase van een regering van arbeiders en boeren tenslotte de dictatuur van het proletariaat zou worden gevestigd.

Het waarom van de Burgeroorlog

Deze manier van denken binnen de PCE lijkt op die van de voornaamste aanstichter van de militaire opstand in 1936. Dat was niet zoals vaak gesuggereerd, Francisco Franco, maar generaal Emilio Mola Vidal, die net als de PCE geenszins uit was op een heftige en langdurige oorlog. Mola streefde niet naar herstel van de monarchie, maar naar een '*dictatura republicana*'. Deze dictatuur zou bestierd moeten worden door een '*directorio militar*', een nieuw type van een rechtse, semi-autoritaire republiek.

Emilio Mola Vidal
1887 - 1937

Met andere woorden: in de kern was de Spaanse Burgeroorlog geen strijd tussen communisme en fascisme, maar veeleer een botsing tussen enerzijds zeer traditionele opvattingen en belangen van de elite, geworteld in politieke structuren, die al in in de middeleeuwen waren ontstaan en anderzijds revolutionaire krachten die met het verleden wilden afrekenen.

Voornaamste probleem dat Spanje kende, was het uitblijven in de negentiende en het begin van de twintigste eeuw van een fundamentele landhervorming. Land was al sinds de middeleeuwen in handen geweest van grootgrondbezitters, van krijgsheren die in hun strijd tegen de Moren, de Reconquista, gedurende vele eeuwen de landarbeiders tot op het bot uitknepen. Veel van deze strijders waren geestelijken en in die periode kwam een onlosmakelijke band tussen kerk, staat en militaire macht tot stand waaraan pas met de grondwet van 1931 formeel een einde kwam. In de nadagen van het Spaanse imperium, toen het goud en zilver uit Amerika nog rijkelijk binnenstroomden en niemand zich bekommerde over het lot van de plattelandsbevolking, hervormingen en investeringen achterbleven en de economie ineens stortte, leidde dat tot grote hongersnoden en decimering van de bevolking. Het is deze verloederding geweest die mét de verwaarlozing van het onderwijs en het negeren van het op grote schaal voorkomen van analfabetisme, een belangrijke voedingsbodem leverde voor het geharnaste revolutionaire karakter van althans een deel van links aan de vooravond van de Burgeroorlog. Was aan deze kwesties in de periode dat het Spanje economisch weer wat beter ging aandacht besteed - ten tijde van de Eerste Wereldoorlog, toen het land rijkdom kon vergaren dankzij haar neutraliteit - dan waren de gemoederen wellicht minder hoog opgelopen, maar die kans werd niet gegrepen en uiteindelijk ten tijde van de dictatuur van Miguel Primo de Rivera geheel om zeep geholpen.

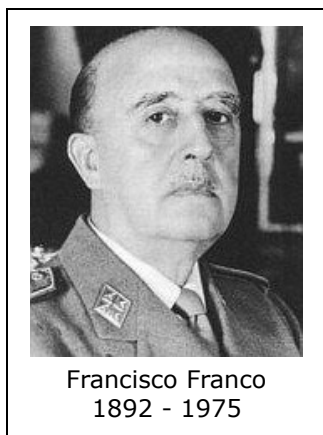
De militairen, die onder leiding van generaal Mola een opstand voorbereidden, handelden uit vrees dat een door links ontketende revolutie tot rampen zou leiden en het land in de afgrond zou storten. Gefrustreerd als zij waren - en dat gold zeker voor Franco - door het definitieve einde van Spanje als wereldmacht in 1898 met het verlies van Cuba, vreesden zij het ergste. Mede dankzij de separatistische stromingen die vooral in Catalonië en het Baskenland zich deden gelden, zou in hun ogen de *Patria* (het vaderland) verkrummen, in handen vallen van anarchisten die zouden spotten met instituties als staat, kerk en leger, met waarden en tradities die niet verloren mochten gaan.

Voorspel en gevolgen

Juli 1936 groeiden de spanningen naar een hoogtepunt. Diverse verkiezingen brachten na het vertrek van koning Alfons XIII achtereenvolgens linkse, rechtse en weer linkse regeringen aan het bewind. Regeringen die er niet in slaagden de economische fundamenten te leggen, nodig voor het tot rust brengen van de bevolking. Daarbij liet links wanneer zij aan de regering was niet na de kerkelijke macht fors in te tomen, wat veel kwaad bloed zette bij het rooms-katholieke volksdeel.

Opstanden braken uit, met name in Catalonië en de militairen besloten te rebelleren, niet om de republiek aan de kant te schuiven, maar om het revolutionaire tij te keren. Het volk in de steden vroeg om wapens en kreeg ze na lang aarzelen van de republikeinse regering. De vlam sloeg in de pan en de oorlog brak uit. Niemand rekende of hoopte op een langdurige strijd, maar het liep anders. Bekend is de afloop: de militaire opstandelingen wonnen na ruim drie jaar verbitterde strijd en er volgde veertig jaar van dictatuur. Het was een burgeroorlog waarin revolutionairen en contrarevolutionairen elkaar naar het leven stonden met als inzet een totale overwinning van de een op de ander. Franco *'took it all'* en verbande links voor decennia van het politieke toneel. Voor West-Europa een nieuwe ervaring: een revolutie die eindigde in een rechtse dictatuur. Een dictatuur die wel heel ver afstond van de *'dictatura republicana'* van generaal Mola.

Het aantal slachtoffers dat tijdens de Burgeroorlog en erna is gevallen is enorm. Beide legers verloren ongeveer 70.000 mensen en door repressie van beide partijen tijdens de oorlog lieten nog eens 120.000 het leven. Na de oorlog kwamen door ziekte en honger (vooral vlak na de oorlog) 200.000 mensen om en werden ongeveer 30.000 aanhangers van links geëxecuteerd. In totaal dus ongeveer 490.000 slachtoffers. Daarnaast sloegen nog eens zo'n 160.000 mensen op de vlucht.

Grote winnaar was natuurlijk Generalísimo Francisco Franco. Na de Burgeroorlog was hij niet alleen staatshoofd, maar ook premier, chef van de enig toegestane partij die hij zelf had gecreëerd en kapitein-generaal van de strijdkrachten (een titel die vroeger alleen koningen kregen). Hij had net zoveel macht als Mussolini of Hitler en bijna net zoveel als de Spaanse koningen uit de vijftiende en zestiende eeuw die feitelijk degenen waren die de bisschoppen benoemden. Dat recht bezat Franco echter niet. Een tweede overwinnaar die niet onvermeld mag blijven was de rooms-katholieke kerk. Bedreigd door links tijdens de Tweede Republiek hervond zij onder Franco weer de status die zij eeuwen had bezeten. Het felicitatitelegram van het Vaticaan na Franco's zege, getuigde van diepe dankbaarheid jegens de man die menig keer gezegd had dat de Burgeroorlog geen oorlog was, maar een kruistocht.

Willem Peeters, 22 april 2009